

IDEES

Epicur i l'esperança de la filosofia

Oriol Farrés Juste

**“Vana és la paraula del filòsof
que no serveix per guarir
cap patiment dels homes.”**

(Epicur, 221Usener)

A moltes llibreries, trobar la filosofia al costat de cèlebres volums d'autoajuda, a la vora de les religions new age o junt amb els tractats de ciències ocultes ja s'ha acabat acceptant com una cosa la mar de natural. D'aquesta manera, no és gens sorprenent que el bestseller de torn sobre com triomfar a la vida –triomfar, això sí, sempre dins els paràmetres del capitalisme més descarafaci companyia al *Discurs del mètode* de Descartes, a l'*Ètica* d'Espinoza o a *Ésser i temps* de Heidegger. Males companyies, sens dubte. Però deixem-ho estar: segons criteris estrictament comercials, aquesta curiosa distribució deu tenir el seu sentit. En un mot, segur que dóna beneficis. Si no, costa d'entendre per què ho fan així. En efecte tot passa com si de vegades, els lectors de filosofia fluctuessin i es confonguessin amb els consumidors de receptes per trobar la felicitat o superar una depressió.

Val la pena indignar-se davant d'aquest malentès? És un malentès de veritat? Vejam, potser aquests interrogants es poden respondre a partir de la part ofesa, la filosofia. Plató va escriure *El Sofista*; un diàleg que tenia per tema i objectiu distingir el filòsof de l'impostor. I ni ell mateix se'n va poder sortir del tot: a la sisena i última definició de “sofista” que dóna, s'hi descriu ben bé el mètode del seu admirat mestre, la maièutica socràtica. Clar i llis, el més impostor de tots seria aquell que s'entesta a desenmascarar impostors. Sòcrates, el més gran sofista. Vet aquí la ironia de la ironia.

Sigui com sigui, això només pot voler dir una cosa: no és fàcil saber quin és el “lloc natural” de la filosofia. Els sòrdids prestatges de les llibreries de moda simplement eren un simil, un cas que reproduiria a petita escala una tendència molt més general, un fet social i radical. Ningú no sap què dimonis s'ha de fer amb aquesta criatura estranya, marginal i esbojarrada que és el filòsof. Plató se l'imaginava molt aprop del pesat sofista mestre-tites; a l'FNAC, el col·loquen amb astròlegs de gran notorietat. Tant se val; el més important és on el posa cadascú.

A Catalunya, el nostre àmbit cultural i lingüístic, la tradició filosòfica és més aviat migrada. I això encara complica una mica més les coses. Llevat de Llull i Sibiuda, és a dir, els dos Ramons medievals, pensadors clàssics, robustos i de gran envergadura, últimament el país ha produït un nombre més aviat discret de filòsofs. D'Ors, l'Escola de Barcelona i encara alguns altres en serien exponents brillants però amb poc ressò. El resultat és que aquí, força sovint,

es torni necessària una mena de pedagogia de la filosofia. Explicar què és, per què serveix, a qui serveix.

Léon Brunschvicg, un professor universitari francès i autor d'algunes obres menors, solia dir que el laboratori del filòsof és el conjunt de la història de la filosofia. Els llibres, les biblioteques en general serien, per tant, el seu medi natural. A Catalunya en sabem una mica, d'aquesta disciplina: la història de la filosofia s'imparteix obligatòriament al batxillerat i es desplega, tant sí com no, en algunes assignatures de les llicenciatures de ciències i lletres. Tal vegada el millor ambient per pescar la naturalesa dels filòsofs sigui la història que han contribuït a crear. Així, doncs, provem de rescatar-los en el seu medi.

Perspectives sobre la història de la filosofia

La història de la filosofia, com qualsevol altra història que se'ns acudeixi, no és un relat neutre, objectiu i tancat en ell mateix. Depenent de què ens interessi remarcar, acabarà dibuixant-se una figura o una altra. Té dues característiques que salten a la vista, tanmateix. La primera fa referència als seus protagonistes:

llevat de comptadíssimes excepcions, tots són homes; en conseqüència aquesta història té un gènere molt definit i, per això mateix, exclou l'altre. La segona també és ben evident: la filosofia que s'ensenya avui dia accentua molt més la vessant de la cultura occidental que no l'oriental –per no parlar de l'abisme nord-sud. Té, doncs, a més a més, un punt cardinal: l'oest. En síntesi, la història de la filosofia, a grans trets, seria masculina i occidental, falocèntrica i etnocèntrica.

Bo i admetent aquests handicaps, encara podem concebre la disciplina en qüestió de moltes maneres. Com Brunschvicg, podem pensar que constitueix un immens laboratori on totes les eines, instruments, aparells i experiments actuarien solidàriament per fer aparèixer una veritat destinada als homes. Aquesta és, al cap i a la fi, la visió de la concòrdia: consisteix a difuminar les diferències a favor d'un optimisme il·lustrat, a favor d'una fe cega. En realitat, sosté que “tots diuen el mateix” i que només cal un ull prou atent i una reflexió prou profunda per veure la unitat de base, la revelació de la filosofia, sigui quina sigui. I a l'altra banda d'aquests deliris, hi ha la visió polèmica, combativa i plural de la filosofia.

El diàleg amb el passat –des del nostre convuls i difícil present- no està mai lliure de valors ni de posicionaments. Per aquesta raó, estudiar un filòsof és posar-lo en un camp: rastrejar les seves motivacions, treure la pols als seus textos, a les seves paraules, gratar-ne les superfícies, veure a què s'oposa i què reivindica. Aleshores, quan el comencem a conèixer, ja se'ns va mostrant a una banda o a l'altra de la barricada. Cal dir les coses pel seu nom: hi ha una filosofia que s'allunya del món, de la terra, que promet transcendències i demana resignacions; en canvi, hi ha una altra filosofia que empeny a l'acció, que es bolca en la matèria, que dubta de tot i que es malfia de les Idees en majúscules. Una filosofia de les cadenes contra una filosofia de la llibertat. Entre els primers: Plató, els estoics, els escolàstics, Leibniz, Hegel, Heidegger i els analítics. Entre els segons: Heràclit, Aristòtil, Epicur, Descartes, Marx, Nietzsche i els dialèctics.

Prenguem Epicur com a paradigma. El seu temps és a l'alba de la Grècia hel·lenística: un món infestat de perills, sotmès a mil violències, ple de canvis, exposat a greus crisis... Vegem aquest home tranquil enfrontant-se durament als apologetes del destí, als sectaris que repeteixen una vegada i una altra que el patiment és bo i que portarà per necessitat al coneixement diví. Recordem-lo aconsellant el gaudi dels plaers, la prioritat de la carn i el cos. “*Principi i arrel de tot bé és el plaer del ventre. Fins i tot els actes més elevats i savis guarden una referència a ell.*” (Us 409). La seves obres conservades són els seus testimonis. Igual com la seva praxi.

Epicur va obrir el Jardí: un lloc en el qual el cultiu de l'amistat i la formació filosòfica esdevenien una forma de subversió. Rebia tothom: refugiats, exiliats com ho fou ell en la seva joventut, pobres, repudiats; alliberava esclaus; es mofava dels poderosos. Epicur, en els escassos fragments recuperats, sosté que hi ha coses que estan a les nostres mans, coses que les forces exteriors, per potents que siguin, mai no podran posseir absolutament. Anticipa, així, la noció de resistència, la negació de les negacions, el combat. Això sol ja el posa al bàndol de la filosofia de la llibertat.

Epicur, una filosofia de la llibertat

La reducció de les grans teories a l'ètica o a la política, a partir de conceptes com els de cadenes o llibertat, pot semblar una exageració i una ingenuïtat. Però, amagar l'impacte que tenen els discursos i les creences sobre la vida de

la gent és actuar de mala fe. Epicur, en aquest punt, fou categòric. Segons documenta Diògenes Laerci, dividia la filosofia “*en tres parts: canònica, física i ètica. La canònica és com la introducció al sistema, i es troba en l'obra titulada Cànon. La física inclou una concepció total de la natura i es troba en els trenta-set llibres De la natura, així com, de manera elemental, en les cartes. L'ètica concerneix a l'elecció i al refús, i és continguda en els llibres De les formes de vida, en la seva correspondència i en el llibre Del fi últim.*” I ja es veu: en la manera d'organitzar el sistema filosòfic, hi ha una porta d'entrada; a continuació, una temàtica de calat i, al final de tot, unes conseqüències. Precisament, l'ètica és “el fi últim”, l'element que espera darrere de cada un dels passos per tal de donar sentit a la suma total de l'obra, com si fos l'acord resolutiu d'una peça musical.

La vida feliç i les tries adequades –màxims béns en l'ètica- són les motivacions fonamentals d'Epicur. Ara bé, amb aquesta constatació no ens podem conformar. La felicitat és un tòpic que apareix contínuament en les filosofies de la moral antigues: el trobem en Sòcrates, en Plató, en Aristòtil... O no cal anar tan lluny; avui mateix tothom diu voler ser feliç. La qüestió, en qualsevol cas, rau en saber què s'entén per felicitat. Epicur és molt clar: “*El plaer és el principi i el fi de la vida feliç.*” (Lletra a Meneceu, 128) Remetre's al plaer com a criteri significa, però, contraposar-lo al seu enemic natural, el dolor. Pel filòsof del Jardí, el plaer és justament l'absència de dolor. No demana més; demana menys. Saviesa pràctica que, a la manera d'un *striptease*, va mostrant l'essencial a poc a poc. Se les heu amb els desigs. I els analitza amb deteniment: “*Dels desigs, uns són naturals i necessaris, uns altres naturals i no necessaris, uns altres ni naturals ni necessaris, sinó que provenen d'una opinió vana.*” (MC, XXIX) La depuració dels desigs és una aposta contra el deliri de les

“necessitats creades”. L’opinió vana, com la paraula buida i la xerrameca inútil, són foragitades de la vida viscuda amb propietat. Epicur proposa el plaer no pas per perdre’s en les teranyines de la sumptuositat, sinó perquè aquest és connatural a l’existència humana. De fet, Epicur és més un asceta que un llibertí. *“La pobresa que s’adequa al fi de la naturalesa és una gran riquesa; la riquesa sense límits és una gran pobresa.”* (SV 25)

Comença per la consideració del cos, del ventre, de la carn: els grans oblidats pels sistemes filosòfics idealistes i per les grans teories universals. I és que ignorar el cos és com ignorar la forma en què un es presenta i es fa ser en el món. És gairebé com negar-se un mateix. Efectivament, una filosofia de cossos invisibles és una fugida i una renúncia, sobre això Epicur no té cap dubte. Sap prou bé que la vida feliç no pot amagar la carn, però també sap que no pot reduir-se només a la carn. Per això, continua, hi ha unes altres necessitats que també s’han d’atendre; potser amb no tanta urgència com les més elementals, això és cert, però que a la fi són igualment rellevants. Epicur demostra un sentit psicològic fora de sèrie. Contra les pors, les vanitats i els turments dels homes del seu temps, llança una crida a la serenitat, a l’ataraxia. És cèlebre el seu argument contra el temor a la mort: quan ella hi és jo no hi sóc, quan jo hi sóc ella no hi és; per tant, no cal patir perquè no l’experimentaré mai. És també molt coneguda la seva concepció de la divinitat, que voreja amb gran destresa –i alhora anticipa– un ateïsmes esperançador. I per sobre de tot, s’insinua un bon humor savi i generós. Epicur, com un déu entre els homes.

La vigència d’Epicur

La història de la filosofia no és una col·lecció de fòssils acumulada per especialistes. Pintar el quadre d’una

època i després contextualitzar-hi un pensament, una obra o unes quantes frases esparses només constitueix la meitat de la feina. Amb això, com a molt, guanyem un monument. I què és un monument? Un utensili que ha perdut la seva utilitat i que acaba podrint-se en arxius, oblidat a places, arraconat en museus. Epicur no és pas un monument.

Dialogar amb les pàgines de la filosofia implica apropar-les als nostres horitzons, a les problemàtiques

contemporànies que ens envolten i ens configuren. En Epicur, hi ha els orígens d'un materialisme que nega l'esperit i el misteri espectral. *"De manera que els qui diuen que l'ànima és incorpòrea no saben que diuen, car si fos així, no podria realitzar ni sofrir res."* (Lletra a Heròdot, 67). Però alhora, aquest materialisme no empresona cada una de les vivències humanes als seus motors corresponents com si es tractés d'un mer mecanisme. Fa emergir qualitats, explica la construcció de sistemes cada vegada més complexes. La física que va traçar i la descoberta del *clinamen*, el moviment indeterminat dels àtoms en el buit, ja el fan especialment llaminer per a l'actualitat. El mateix Marx va dedicar la seva tesi doctoral a aquests temes. En resum, Epicur era un defensor tant de l'ús de la intuïció com de la capacitat de no donar res per bo fins que no s'hagués examinat del tot. Qualitats, ambdues, del filosofar crític.

La vigència d'Epicur és la invitació a viure d'una determinada manera: a la vida bona i a la bona vida. *Mutatis mutandis* els seus problemes encara són els nostres. L'objectiu de fons, almenys, no ha canviat. És ben interessant comprovar com el filòsof de Samos s'escarrassava per distingir les paraules vanes de les paraules amb sentit, la veritat de la mentida, l'autèntic de l'impostor. No deixa de ser paradoxal que tot això recordi tant i a la vegada sigui tan diferent als nostres abundants manuals d'autoajuda. Però no ens precipitem. Llegir aquest autor és, en definitiva, el millor que es pot fer per sortir de dubtes, i després que cadascú tregui les seves pròpies conclusions puix que sempre hi ha esperança per a la filosofia.

Jufresa, M.: *Epicur. Lletres*, Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1975.

Piqué Angordans, A.: *Diògenes Laerci. Vides dels filòsofs* (2 volums), Laia, Barcelona, 1988.

Usener, H.: *Epicurea*, Berlin, 1881; ed. anastàtica, L'Erma di Bretschneider, Roma, 1963.

LLETRES

Fronteres i maletes plenes de llibres

David Serrano

Literatures de l'exili

CCCB

Octubre-novembre 2005

Comissari: Julià Guillamon

Ara farà 30 anys de la fi del règim feixista del general Franco, i en farà 70 de l'aixecament militar colpista de 1936. Arreu del país i gràcies a la "revolta dels néts" s'està produint un extens i vigorós moviment de recuperació de la memòria democràtica estroncada arran de la guerra civil. Després de tants anys d'una sola visió interessada dels fets, que esclafava l'altra –la democràtica–, cal continuar reivindicant la necessitat de ressituar persones, institucions i sobretot arguments. Cal conèixer i donar a conèixer una realitat silenciada durant 40 anys i amagada subtilment sota la catifa de la transició democràtica. Aquest sembla l'objectiu didàctic de l'exposició del CCCB, recuperar la veu, la imatge, els noms i els motius.

"Les refugiadats espanyols se dirigeant vers Prats de Mollo" i "Les milicians a un camp du Boulou". Fotografies del diari *Excelsior*, 28 de gener/16 de febrer de 1939